

Aanbevelingen gedragsexperts beleidsmaatregelen klimaat en energie

Samenvattend verslag van vier analyse-bijeenkomsten, april/mei/juni 2022

1. Aanleiding, achtergrond en opzet

Nederland heeft grote duurzaamheidsambities, vastgelegd in het Klimaatakkoord en recent ook in aangescherpte vorm in het Coalitieakkoord van het nieuwe kabinet. In februari van dit jaar heeft Minister Rob Jetten voor het eerst in een brief aan de Tweede Kamer¹ aangekondigd dat hij graag gebruik wil maken van wetenschappelijke gedragskennis om de kabinetsplannen met betrekking tot klimaat en energie verder uit te werken. Meer concreet heeft minister Jetten recent bevestigd² dat hij gedragsdeskundigen wil raadplegen om beter rekening te houden met de houding, wensen en voorkeuren van burgers en andere betrokken doelgroepen ten opzichte van de voorgestelde maatregelen. Een voorbeeld van een dergelijke raadpleging is een reeks van vier sessies die het ministerie van EZK in de periode april – juni 2022 heeft georganiseerd. Doel van deze sessies was het verkrijgen van gevalideerde inzichten en adviezen over welke aanpassingen van de kabinetsplannen eventueel wenselijk zijn vanuit gedragskundige optiek in de domeinen: MKB (sessie 1), Gebouwde Omgeving (sessie 2) en Mobiliteit (sessie 3). Voor een meer gedetailleerd overzicht van de besproken onderwerpen en concrete beleidsadviezen, zie paragraaf 4. De vierde sessie was een synthesesessie.

Voor dit traject heeft het ministerie van EZK de volgende vijf gerenommeerde gedragswetenschappers benaderd die zich speciaal met klimaatvraagstukken bezighouden: Reint Jan Renes (Hogeschool van Amsterdam), Arianne van der Wal (TNO), Naomi Ellemers (Universiteit van Utrecht), Gerdien de Vries (TU Delft) en Thijs Bouman (Rijksuniversiteit Groningen), evenals gedragsonderzoeker Judith Roumen (Milieu Centraal). Naast deze gedragswetenschappers en -onderzoeker sloot Martin Kloet (MKB-Nederland) bij de sessie over MKB, sloten Rik Baggermans (provincie Noord-Brabant) en Eva van den Broek (Behavioural Insights) aan bij de sessie over mobiliteit, en sloten Piet-Jan Dijkstra (Vereniging van Erkende Na- Isolatiebedrijven) en Wouter van der Weide (Vereniging van Winkelketens in de Doe-Het-Zelfbranche) bij de sessie over Gebouwde Omgeving. Verder waren bij de sessies beleidsmedewerkers en gedragsadviseurs van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland en vier ministeries aanwezig, te weten: ministerie van Economische Zaken en Klimaat ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het ministerie van Financiën.

2. Observaties en aanbevelingen over huidige inzet gedragskennis

Voordat er wordt ingegaan op concretere aanbevelingen voor maatregelen en beleid, eerst een aantal kritieke observaties en aanbevelingen over de huidige inzet van gedragskennis. Ondanks dat het belang van gedragskennis door de minister en ministeries wordt onderschreven, en recente rapportages van bijvoorbeeld de IPCC dit sterk benadrukken, wordt gedragskennis nog onvoldoende en in zeer beperkte vorm ingezet en benut binnen de klimaat- en energietransitie. Tijdens de sessies komen vier algemene knelpunten naar voren omtrent de huidige inzet van gedragskennis:

¹ De brief is bij de Tweede Kamer geregistreerd onder nummer 32813-974 Zie: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2022Z02655&did=2022D05576

² Beleidsprogramma Klimaat en Energie, Kamerstuk nummer 2022D22587

- **Observatie 1: Gedragskennis wordt beperkt ingezet.** Maatregelen en beleid worden vaak ontwikkeld vanuit een technisch-financieel perspectief. Een onderliggende assumptie lijkt te zijn dat wanneer maatregelen technisch effectief en financieel rendabel zijn, ze wel op draagvlak kunnen rekenen en een groot potentieel hebben. Uit gedragsonderzoek blijkt dat deze assumptie vaak niet opgaat. Technisch effectieve maatregelen (d.w.z. maatregelen die in potentie veel CO₂ kunnen reduceren) zullen niet altijd acceptabel zijn en geadopteerd worden, waardoor het daadwerkelijke potentieel lager ligt dan technisch mogelijk. Ook worden financieel aantrekkelijke maatregelen niet altijd gesteund, dit omdat ze ook vaak impact hebben op andere onderwerpen die voor mensen belangrijk(er) zijn (bijv. sociale gelijkheid, comfort, milieu). Het behalen van de klimaatambities vraagt om een breed draagvlak in de samenleving en een verregaande gedragsverandering. Het is daarom belangrijk om gedragskennis meer in te zetten, en hierbij de meest up-to-date inzichten te gebruiken.

Aanbeveling 1: Er is veel kennis over (het doorgronden van) gedrag, en deze wordt constant verder uitgewerkt en ontwikkeld. Maak daarom gebruik van gedragsexperts, zoals de hier geraadpleegde psychologen, maar ook van andere gedragswetenschappers.

- **Observatie 2: Wanneer gedragskennis wordt ingezet, is dit vaak te laat of enkel op specifieke, geïsoleerde maatregelen,** zo ook in deze sessies. De vraag is vaak “hoe mensen overtuigd kunnen worden reeds ontwikkelde maatregelen te accepteren en/of te adopteren”. Dit is te laat en onwenselijk. Wanneer maatregelen en beleid reeds ontwikkeld zijn zonder gedragskennis voldoende mee te nemen, is de winst die nog behaald kan worden vaak relatief beperkt en kostbaar. Daarnaast worden gedragsinzichten tot nu toe enkel op specifieke, geïsoleerde thema’s ingezet, in plaats van structureel en integraal onderdeel te zijn op alle impactvolle thema’s (voeding en minder spullen kopen maakten bijvoorbeeld geen onderdeel uit van de sessies³).

Al meteen aan de start, bij de ontwikkeling van beleidsmaatregelen dient gedragskennis ingezet te worden, zodat brede, integrale maatregelen ontwikkeld en geselecteerd kunnen worden die aansluiten bij motieven, behoeften en mogelijkheden van mensen, en die daardoor op draagvlak en steun kunnen rekenen.

Aanbeveling 2: Zorg dat gedragskennis structureel wordt ingezet op alle relevante thema’s, vanaf de ontwikkeling tot de implementatie, en van de implementatie tot de evaluatie en herontwikkeling van maatregelen.

- **Observatie 3: Informatie over maatregelen is vaak te generiek om gedragskennis goed te benutten.** Het is niet mogelijk - en niet wenselijk - om op basis van generieke informatie over een reeds ontworpen specifieke beleidsmaatregel gedragsadvies te geven. Diepgaande analyses van menselijk gedrag per doelgroep, per thema, en per omstandigheid zijn nodig. Ook is data nodig om maatregelen te evalueren, bijvoorbeeld over gedragingen, de determinanten van gedrag en hun impact, waarvoor rijke methodiek binnen gedragswetenschappen gebruikt kunnen worden. Deze evaluaties dienen daarnaast beter ingezet te worden om maatregelen te verbeteren en door te ontwikkelen, niet enkel om te besluiten of een maatregel in stand gehouden moet worden of niet.

³ De gedragsexperts gaven aan dat er twee relevante domeinen ontbraken: Voeding (eiwittransitie) en Consuminderen (minder nieuwe spullen kopen). In het kader van de eiwittransitie (meer plantaardig eten) ligt bijvoorbeeld veel sociaalwetenschappelijke kennis die gebruikt kan worden in deze transitie. Het veranderen van voedingspatroon heeft samen met bijvoorbeeld het verminderen van nieuwe spullen kopen, de grootste impact op onze voetafdruk, en het zou onbegrijpelijk zijn om dus juist bij deze ‘sociale transities’ geen gedragsinzichten te gebruiken.

Aanbeveling 3: Benut kennis van gedragsexperts optimaal door voldoende en gedetailleerde informatie en data over gedragingen en maatregelen aan te bieden. Faciliteer ook het verder inwinnen van informatie en data, en breng bestaande dataverzameling, dashboards en monitors samen om een volledig beeld te krijgen van de situatie.

- **Observatie 4: Overheid kijkt – wat betreft gedragsverandering – nog te weinig naar zichzelf.** Beleidsmakers en politici moeten ook hun eigen keuzes, gedrag en processen onder de loep nemen. De huidige focus ligt vooral op gedragsverandering bij burgers en bedrijven, maar juist ook de overheid moet daadkrachtiger worden om een klimaat- en energietransitie te bewerkstelligen. De overheid speelt een essentiële rol in het faciliteren van gewenst gedrag, en het ontmoedigen van ongewenst gedrag, wat vaak veranderingen in systemen, infrastructuur en wetgeving vergt. Ook vraagt het een cultuuromslag om gedragskennis structureel te implementeren in bestuurlijke werkprocessen.

Een persoon of groep dient per ministerie te waarborgen dat gedragsaspecten actief worden meegenomen in de ontwikkeling, uitvoering en evaluatie van maatregelen en beleid, bijvoorbeeld in de vorm van een *chief behavioural officer* (net zoals je een *chief financial officer* hebt). Door het incorporeren van gedragskennis in beleid en deze te institutionaliseren, wordt het ook voor beleidsmedewerkers geen ‘trucje’ maar een essentieel onderdeel van werkzaamheden en beleid.

Aanbeveling 4: Ook de overheid moet gedrag veranderen.

3. Gedragskennis die huidig beleid en maatregelen kunnen verbeteren

Naast de algemene aanbevelingen over hoe gedragskennis beter benut kan worden, kwamen tijdens de sessies verschillende inzichten en aanbevelingen naar voren over hoe bestaande en toekomstige maatregelen kunnen profiteren van bestaande kennis en methoden in gedragswetenschappen en -onderzoek.

3.1 Benut drijfveren en neem obstakels weg

Huidig beleid gaat er vaak vanuit dat “als het werkt en financieel aanvaardbaar is”, mensen wel mee gaan. Daarnaast wordt er snel de conclusie getrokken dat wanneer aan deze voorwaarden wordt voldaan, mensen blijkbaar niet willen. Echter zijn er een veelvoud aan andere drijfveren die een grot(er)e rol spelen in de keuzes en gedragingen die mensen nemen. Hierbij is het bijvoorbeeld belangrijk om te vermelden dat voor veel mensen milieu- en maatschappelijke doelen wel degelijk relevant zijn, en dat veel mensen bereid zijn hiernaar te handelen. De overheid zal daarom op een ander niveau het gesprek met de samenleving moeten aangaan. Het zal veel meer moeten gaan over het activeren van relevante waarden rond de klimaat- en energietransitie, waardoor mensen zeggen: daar wil ik bij horen. Dan is het gewenste gedrag meer op de lange termijn geborgd.

Beperkt duurzaam gedrag en oppositie tegen duurzaamheidsmaatregelen worden dus vaak niet veroorzaakt doordat mensen duurzaamheid onbelangrijk vinden, maar door andere obstakels. Duurzame gedragingen en maatregelen kan bijvoorbeeld kosten met zich meebrengen, zowel op persoonlijk (ongemak, rompslomp) als sociaal-maatschappelijk niveau (bijv. oneerlijke verdeling van kosten), wat terughoudendheid en weerstand kan veroorzaken. Ook weten mensen lang niet altijd wat ze kunnen doen, op wat voor een manier ze iets kunnen doen, en kunnen gedragingen simpelweg onuitvoerbaar zijn voor mensen. Met drijfveren en beperkende factoren moet beter rekening worden gehouden in de ontwikkeling van maatregelen en beleid, om zo mensen effectiever te ondersteunen in het najaan van duurzame doelen.

3.2 Motiveer en stel normen

Vertel het verhaal waarom, samen met diverse stakeholders. Voer een ander type gesprek met de samenleving. Van de Rijksoverheid wordt verwacht dat zij het verhaal steeds weer blijft vertellen over waarom de klimaat- en energietransitie nodig zijn, hoe mensen geholpen door de overheid daaraan bijdragen en wat het hen oplevert. Ondernemers en burgers geven steeds weer aan dat ze van de overheid dat verhaal en visie verwachten, dat de overheid zelf de leiding meer moet pakken en structureel meer van zich moet laten horen. Dit is niet enkel feitelijk, maar wordt gevoed door onderliggende waarden. Doe dit, zoals onder 3.1 besproken, niet alleen vanuit een individueel – ‘self-interested’ - financieel motief, maar ook vanuit sociaal-maatschappelijke waarden (‘belang van gezonde, veilige, duurzame samenleving’), welke dus vaak sterk worden aangehangen door mensen.

Daarnaast heeft de overheid een voorbeeldfunctie. Dus zeg niet alleen dat en waarom het belangrijk is om duurzaam te handelen, **maar laat dit ook consistent zien in eigen acties en beleid**. De thermostaat maatregel voor het thema gebouwde omgeving heeft bijvoorbeeld weinig impact wanneer je tegelijkertijd geld in de fossiele industrie steekt, of voor het gebruik hiervan subsidies verstrekt. Dat gebeurt nu wel.

Durf ook normen te stellen (mits gecombineerd met ondersteunend beleid om het gedrag mogelijk te maken). Ongewenst gedrag moet moeilijker en onaantrekkelijker gemaakt worden en duurzame alternatieven juist aantrekkelijker. Het inzetten van enkel dwingende/verbodsmaatregelen of enkel subsidies of andere aantrekkende maatregelen is weinig effectief, en leidt snel tot weerstand. Het is noodzakelijk de één te flankeren met de ander (stel een norm, handhaaf deze consistent, maar maak het gewenste gedrag daarbij makkelijker en aantrekkelijker en communiceer hier consistent over).

3.3 Betrek burgers actiever

De mening van de burger lijkt nu onvoldoende invloed te hebben op de keuzes die er gemaakt worden. De overheid heeft vaak algemene inzichten over drijfveren van burgers, maar moet onderzocht worden hoe die op specifieke maatregelen toe te passen zijn. Ook lijken bedrijven en industrie grote invloed op keuzes te hebben, wiens belangen niet altijd overeenkomen met die van burgers. Dit zorgt ervoor dat beleid en maatregelen niet altijd goed aansluiten bij burgers, en geeft burgers het gevoel dat hun waarden, voorkeuren en omstandigheden te weinig worden meegenomen in besluitvorming, wat tot weerstand kan leiden. Het is daarom noodzakelijk burgers eerder en structureler te betrekken in de ontwikkeling van beleid en maatregelen, waarbij het van belang is dat alle burgers zich gehoord voelen. Een burgerberaad biedt mogelijk kansen om meer zicht te krijgen op wat burgers beweegt en dit beter in keuzes mee te laten wegen. Mits goed georganiseerd, kan een burgerberaad van grote toegevoegde waarde zijn met visie en oplossingsrichtingen vanuit de blik van de burgers. Op deze manier kan er veel meer draagvlak ontstaan voor maatregelen en ook met meer snelheid gewerkt worden aan oplossingen. Maak daarnaast meer gebruik van bestaande samenwerkingsverbanden en initiatieven vanuit burgers en bedrijven.

3.4 Specificeer doelen en stem deze af op doelgroepen en contexten

Maatregelen en beleid worden nu vaak te generiek ingezet, waarbij er onvoldoende aandacht is voor individuele verschillen in gedragingen, drijfveren, belemmeringen en (gevoelde) impact. Door meer fijnmazig te onderzoeken wat doelgroepen beweegt en tegenhoudt, kunnen beleidsinterventies effectiever worden ingezet. Er gelden bijvoorbeeld andere belemmeringen voor gewenst gedrag bij ouderen versus jongeren, stad versus platteland, hoog- versus laagopgeleid. Ook verschillen de baten en lasten van beleid en maatregelen voor verschillende doelgroepen, wat ongelijkheid in de samenleving kan veroorzaken. Het is noodzakelijk hier voldoende rekening mee te houden, om sociale frictie te voorkomen (bijv. “gele hesjes”).

Om gedrag te stimuleren is het belangrijk om gedetailleerd weer te geven wat er gedaan moet worden, door wie, waarom, wanneer en op wat voor een manier (SMART). Welk doel en doelgedrag wil het kabinet precies bereiken bij welke doelgroep? Nu worden doelstellingen vaak te algemeen geformuleerd, bijvoorbeeld ‘meer gebruik van deelauto’s’ in plaats van ‘5% van de 20-25-jarigen in grote steden gebruiken in 2025 deelauto’s in plaats van elk een eigen auto te bezitten’. Het is voor gedragsverandering en het maken van een gedragsanalyse belangrijk dat je vervolgens je doelgedrag van specifieke doelgroepen scherp afbakent. Doe je dat niet, dan krijg je ook niet voldoende zicht op de relevante gedragsbepalende factoren. Analyseer voorgestelde interventies op veranderbaarheid van het doelgedrag en de impact op het beleidsdoel. Op die manier kun je de effectiviteit van beleid beter monitoren en effectievere maatregelen inzetten.

3.5 Zorg voor heldere en gestandaardiseerde monitoring en normering

Een aanbeveling is om gestructureerd en gestandaardiseerd het effect van interventies te monitoren waarbij er – voor zover mogelijk – ook gewerkt wordt met controlegroepen. Interventies die niet succesvol zijn gebleken bieden ook waardevolle kennis. Deze zouden ook gedocumenteerd moeten worden.

Monitoring kan ook ingezet worden voor het geven van **feedback**. Hiermee kan je het gemeenschappelijke verhaal ook actueel houden (“hoe ver zijn we op weg?”). Het is daarvoor wel noodzakelijk dat de monitoring en normering gestandaardiseerd en transparant zijn, om de validiteit van feedback te waarborgen en vergelijkingen mogelijk te maken. **Een dashboard** zou ingericht kunnen worden, zoals de Klimaat- en Energiemonitor voor burgers, waarin burgers kunnen zien dat er voortgang wordt geboekt of kunnen zien wanneer hun gedragsverandering als het ware ‘goed genoeg’ is. Hetzelfde geldt voor bedrijven en organisaties.

Om monitoring en normering structureel in te zetten is gemeenschappelijke dataverzameling nodig, bijvoorbeeld om in specifieke situaties in een gebied erachter te komen of ondernemers, burgers en organisaties het gewenste gedrag kunnen en willen doen, en of zij in de gelegenheid daarvoor zijn. Dat kan door verschillende soorten data te verzamelen, bij voorkeur met meerdere instanties zoals PBL, Milieu Centraal, RVO, MKB NL, VNO-NCW, etc.

4. Overzicht sessies

Betrokken ministeries en departementen hebben een selectie gemaakt van maatregelen uit het beleidsprogramma Klimaat en Energie (zie bijlage) van het kabinet die relevant leken om aan de gedragsexperts voor te leggen, bijvoorbeeld omdat er moeilijkheden werden ervaren bij de implementatie van een maatregel of doordat een maatregel veel potentie lijkt te hebben.

Gedurende 4 bijeenkomsten (april – juni) is ingegaan op drie dossiers:

- a. 26 april 2022, Verduurzaming MKB
- b. 3 mei 2022, Verduurzaming Gebouwde omgeving
- c. 13 mei 2022, Duurzame mobiliteit
- d. 3 juni 2022, generieke adviezen (synthese vorige 3 sessies).

4.1 Adviezen sessie verduurzaming MKB

- **Genereer meer kennis over MKB – ondernemers**, hun drijfveren, weerstanden, gedragingen en welke interventies goed zouden kunnen werken. Verrassend weinig data lijken beschikbaar over de huidige prestaties van MKB, evenals over de effectiviteit van bestaande maatregelen (i.e., effect op emissies, redenen waarom wel/niet effectief). Het is van belang bestaande en toekomstige maatregelen goed tegen het licht te houden, kritisch te evalueren, en op basis hiervan verder te ontwikkelen en te verbeteren. Hoe zet je een instrument effectief in? Hoe kun je de maatregel aanpassen zodat die wel effectief is?
- **Faciliteer Community of Practices**. Geef ondernemers ook eigenaarschap over de transitie, organiseer kennis/ervaring uitwisseling tussen ondernemers, en stimuleer samenwerkingen op duurzaamheid met en tussen ondernemers. Ondernemers leren, worden gemotiveerd en stimuleren elkaar, zorg dat dit ook op het gebied van duurzaamheid gebeurt. Biedt mogelijkheden om informatie uit te wisselen, stimuleer contact tussen ondernemers, en maak koplopers zichtbaar.
- **Focus niet enkel op de ondernemer, maar ook op het systeem**. Ondernemers zijn vaak afhankelijk van verschillende partijen, ook wanneer het op duurzaam gedrag aankomt. Niet alleen de mening en gedraging van de ondernemer zelf, maar ook die van klanten/cliënten, concurrenten, leveranciers, etc. doen ertoe. Winst is vooral te behalen wanneer er als collectief aan de klimaat- en energietransitie wordt gewerkt, hierin kan de Rijksoverheid initiatief nemen en ondersteunen (bijvoorbeeld via wet- en regelgeving, evenals middelen).
- **Differentieer het MKB**. Hoe komt de doelgroepsbepaling voor het MKB tot stand? Hét MKB bestaat niet. Maatregelen die tot nu toe worden genomen zijn te generiek, alleen onderscheid maken qua bedrijfsgrootte lijkt te beperkt. Er zal verdere differentiatie nodig zijn naar subdoelgroepen. Dit moet via een gedegen doelgroep-analyse uitgezocht worden.^{4 5} Ook het doelgedrag dat centraal staat in het beleid is te breed en niet concreet. Subsidie inzetten of een fiscale maatregel als interventie is voor beleid vaak een automatisme, maar of dat

⁴ Voor middelgroot MKB en klein MKB met een aanzienlijk energieverbruik kan het helpen om meer ondersteuning te bieden op gebied van energiemanagement en multiple benefits. Dit is wat op EU-niveau wordt onderzocht in het Europese project [INDUCE](#) (de agrofood sector stond daarin centraal) en in zusterproject [DEESME](#).

⁵ Voor het micro-MKB loopt een initiatief voor een nieuw Corporate Covenant Initiative op te zetten: [SMEunited](#)

effectieve interventies zijn, is maar de vraag. Per instrument kunnen analyses inzicht geven in welke situatie en voor welke doelgroep het instrument (zoals een subsidie) effectief is.

Voorbeeld domein MKB. Wat betreft de SVM weten we dat het vertrouwen onder ondernemers in de energieadviseurs laag is vanwege scepsis over hun onafhankelijkheid. Onderzoek ingezet door het gedragsteam van min. EZK “Verduurzaming MKB” geeft inzichten in drijfveren van (micro)-Mkb⁶. Verder zijn er kansen voor het vergroten van de bekendheid van de SVM: 63,6% van de respondenten kende de subsidie niet. Verder gedragsonderzoek is nodig over rol van energieadviseurs bij verduurzaming Mkb. In overleg met RVO wordt onderzoek gepland naar het vergemakkelijken van het aanvraagproces subsidie (SVM).

Voorbeeld domein MKB. In sommige opzichten lijkt het Mkb zich net als een huishouden te gedragen. Vermoedelijke overeenkomsten zijn o.a. de remmende “Gedoe-factor” en de voorkeur om ontzorgd te worden via intermediairs als energie-coaches e.d. De Energiebesparingsplicht stelt maatregelen met een terugverdientijd van vijf jaar of minder verplicht. Bedrijven vinden dit vaak te lang en gaan vooral voor maatregelen met een kortere terugverdientijd. Wat kan helpen is ontzorgen en beloning van goed gedrag. Wanneer bedrijven bijvoorbeeld meedoen aan een duurzaamheidsproject dan krijgen ze ontheffing van energiebesparingsplicht. Ook vereenvoudigen van documenten (men is er nu veel tijd mee kwijt) en prompts instellen zoals bij de belastingaangifte zullen bijdragen aan gewenst gedrag.

4.2 Aanbevelingen verduurzaming gebouwde omgeving

- **Gebruik heldere en uniforme normering en regels.** Door heldere regels te stellen, communiceer je als overheid wat belangrijk is in de samenleving. Het biedt duidelijkheid en zekerheid, mits er voldoende flankerend beleid bij wordt ontworpen. Dat wil zeggen, stel een norm of maak een regel, en maak deze vervolgens haalbaar en uitvoerbaar door de juiste ondersteuning (ontzorgen: zowel praktisch als financieel en vertel het ‘waarom’). “Veel leuker kunnen we het niet maken, maar wel gemakkelijker”.
- **Combineer schurende en aantrekkelijke maatregelen.** Ongewenst gedrag moet moeilijker en onaantrekkelijker gemaakt worden (stok), en duurzame alternatieven juist aantrekkelijker (wortel). Het inzetten van enkel push (schurend verbod, handhaving, normering) of enkel pull (subsidies, investeringen, aantrekkelijk maken) maatregelen is weinig effectief, en leidt snel tot weerstand. Het is noodzakelijk de één te flankeren met de ander.
- **Bestudeer doelgroepen in hun sociale context.** Voor verduurzaming van woningen of bedrijfspanden is de sociale context van belang voor hoe gewenst gedrag te versnellen. Bewoners zien bijvoorbeeld erg op tegen het gedoe van het regelwerk⁷. Dat gedoe kan uit handen genomen worden door partijen die dicht bij de mensen staan, zoals burens, collega’s of installateurs. Deze mensen worden sneller vertrouwd en kans hiervoor is het opzetten van een **publiek private samenwerking (PPS) tussen overheid, intermediairs en bewoners**. Denk aan parkcoaches, ketensamenwerking en projecten als “Slimme buur”.⁸ Probeer dus vanuit verschillende hoeken zo dicht mogelijk bij de burger te komen. Zowel makelaars, aannemers,

⁶ [Micro-mkb’ers stimuleren om subsidies voor verduurzaming aan te vragen | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

⁷ Het onderzoek van TNO naar het gebruik van de SEEH-subsidie (nu ISDE) laat zien dat voor lage inkomensgroepen niet zozeer de eisen van de subsidie een probleem zijn. Deze groep ziet vooral het gebrek aan eigen vermogen, onzekerheid of de subsidie niet uitgeput raakt, en bureaucratisch ‘gedoe’ rondom de aanvraag als belangrijke barrières. Zie [evaluatie-subsidieregeling-energiebesparing-eigen-huis.pdf \(overheid.nl\)](#)

⁸ [Betrouwbaar advies over isolatie & zonnepanelen | SlimmeBuur](#)

installateurs als energiecoaches moeten hetzelfde verhaal vertellen. Het komt nu nog te vaak voor dat burgers van verschillende experts verschillende adviezen krijgen.

Voorbeeld domein gebouwde omgeving. Vanuit Europa komt er wetgeving aan om slechte labels uit te faseren. 'Normering' gaat vooral over de vraag of het helpt wanneer de overheid heel duidelijk aangeeft 'tot hier en niet verder'. Soort 'NIX18' voor het klimaat. Ook dat helpt om het gesprek in de samenleving op gang te krijgen en de vrijblijvendheid er af te halen. Zie ook analogie met 1.5 meter afstand houden. Dat is een heldere norm waarop je vervolgens beleid kan maken en interventies voor kan gaan ontwikkelen. Normering kan de duidelijkheid bieden die nodig is om mensen in actiestand te krijgen (de stok achter de deur). Het geeft aan dat de laagste labels echt 'slecht' en ongewenst zijn. Normering biedt mensen handvatten wat ze moeten doen.

Voorbeeld domein gebouwde omgeving. In het onderzoek [Groen en Gemak onder één dak: hoe ontzorg je bewoners bij het nemen van duurzame beslissingen in en om het huis? - Energy.nl](#) kwam naar voren dat gemeenten en ondernemers ieder op hun eigen manier bewoners kunnen ontzorgen. Ontzorgen via de gemeente kan bijvoorbeeld door actief ondersteuning aanbieden op een natuurlijk moment (bijvoorbeeld bij een verbouwing), het eenvoudig maken van onder andere vergunningaanvragen en subsidieregelingen en te zorgen voor een flexibel aanbod om te worden ontzorgd. Ontzorgen via ondernemers: bij vervelende klussen mogelijkheden aanbieden om te ontzorgen, advies op maat geven door middel van een QuickScan en combi-deals aanbieden.

4.3 Aanbevelingen duurzame mobiliteit

- **Combineer schurende en aantrekkende maatregelen.** Er zijn altijd twee mogelijke sporen: gewenst gedrag aantrekkelijker maken én ongewenst gedrag onaantrekkelijker maken. Het huidige beleid lijkt tot dusver vooral gericht op pull maatregelen (aantrekkelijk maken duurzaam alternatief door bijvoorbeeld subsidiemaatregelen en aanbod elektrisch deelfervoer vergroten), terwijl er nog relatief weinig aandacht is voor grootschalig inzet van push maatregelen (rekeningrijden, beperken parkeermogelijkheden, ontmoedigen privé autobezit, etc.). Enkel wanneer beiden gezamenlijk worden ingezet is de kans groter dat het beleidsdoel gehaald wordt. Houd ook hier een consistent beleid aan. Er kan pas worden ingezet op minder autogebruik en bezit, als de alternatieven (met name OV) gemakkelijk, betaalbaar, comfortabel en flexibel zijn.
- **Formuleer een duidelijke mobiliteitsvisie.** Voor het thema duurzame mobiliteit ontbreekt een visie over alle modaliteiten van vervoer heen. Waar willen we staan over 10 of 20 jaar? De experts gaven aan dat mobiliteit over meer gaat dan alleen duurzaamheid (ook veiligheid en gezondheid) en over meer dan alleen auto's (ook over lopen, fietsen, trainen en vliegen). Durf vanuit een geïntegreerd perspectief met een inspirerende visie te komen over duurzame, veilige en gezonde mobiliteit in 2030, waarbij de nadruk per direct ligt op meer collectief vervoer, minder autogebruik en minder autobezit, meer thuiswerken en minder overbodige, vervuulende kilometers. Wees vervolgens consistent in je maatregelen en flankerend beleid.
- **Differentieer naar doelgroepen.** In het geval van mobiliteit zijn er grote verschillen tussen groepen. Om een rechtvaardige transitie in te zetten, zal er aandacht moeten zijn voor verschillen. Iemand die buiten de Randstad woont en niet met het OV naar het werk kan én niet vanuit huis kan werken, moet niet op kosten worden gejaagd met landelijk beleid om het autogebruik en bezit te verminderen. Door middel van gedragsonderzoek kunnen effecten van mogelijk beleid per doelgroep zichtbaar worden.

Voorbeeld (domein Mobiliteit).

Een voorbeeld is de wens van sommige politici om meer asfalt aan te blijven leggen en niet te investeren in OV of duurzame manieren van mobiliteit. De experts denken dat het blijven investeren in asfalt gedragsverandering richting duurzaam vervoer ondermijnt. Asfalt heeft een aanzuigende werking en zorgt juist voor meer automobilisten. Onderschat dat negatieve effect op de motivatie van mensen niet. Neem het belang van consistentie tussen het verhaal en beleidsinstrumenten serieus. Kies voor een integraal pakket aan maatregelen. Interventies zijn niet of/ of, maar en/en. Ga niet sturen op kleine losstaande aspecten.

Voorbeeld (domein mobiliteit).

Een rechtvaardig transportbeleid draagt eraan bij dat iedereen mee kan komen in de mobiliteitstransitie. De experts adviseren een herinrichting van de subsidie op elektrische auto's, want nu profiteren mensen er van die het niet echt nodig hebben. Dus geen standaard subsidie voor iedereen. Het advies is ook om een hogere subsidie voor rurale gebieden met slecht OV in te stellen, een hogere subsidie voor de 5-7% van de mensen in Nederland die daadwerkelijk transportarmoede ervaren. In steden heb je in principe geen auto nodig, daar kan de overheid zich richten op verbeteren van OV. Maar denk na wie je wilt faciliteren: Woon-werkverkeer van hoger opgeleiden zorgen voor treindrukke richting de grote steden en woon-werkverkeer van praktisch opgeleiden bewegen zich van buitenwijken naar het centrum of naar industriegebieden rond steden. Belast de veelgebruiker van de auto en het bezit van een tweede (en meer) auto. Maak gebruik van rekeningrijden, maar doe dit idealiter afhankelijk van de locatie, want op plaatsen waar weinig OV is, moet dit minder belast worden. Stapsgewijs kan de overheid het vliegverkeer extra belasten, bijvoorbeeld door 5% belasting op het eerste vliegticket, 15% tweede vliegticket, 40% derde vliegticket, 70% vierde vliegticket.

Bijlage: Ingebrachte beleidsmaatregelen

Bijlage 1.1 Beleidsmaatregelen bij Verduurzaming MKB:

- *Erkende Maatregelen*

De ambitie is dat het bedrijfsleven in 2035 energieneutraal wil zijn. Voor het MKB gelden 20 lijsten van erkende energiemaatregelen die men moet gaan nemen. Zie [Erkende Maatregelenlijsten energiebesparing \(EML\) \(rvo.nl\)](#). Veel maatregelen mogen op een natuurlijk moment genomen worden, dat wil zeggen dat wanneer bijvoorbeeld het dak aan vernieuwing toe is, je dan verplicht bent om dakisolatie aan te brengen. Veel van die maatregelen wachten dus nog op het natuurlijke moment. Maar er moet meer gebeuren om de doelen versneld te halen.

- *Subsidie Verduurzaming MKB (SVM)*

Kleine panden met een verbruik van minder dan 25.000 m³ aardgas en minder dan 50.000 kWh vallen niet onder een verplichting en zullen minder maatregelen hebben uitgevoerd. Daarom proberen we Mkb ondernemers met die panden met de Subsidie Verduurzaming MKB te stimuleren. Zij maken nauwelijks gebruik van de SVM; van de 17.000 potentiële aanvragen, zijn er nu pas 650 gedaan. Er zijn aannames hoe dat komt, maar hoe zit het nu echt? Wat houdt hen tegen?

- *Toezicht en handhaving energiebesparingsplicht*

Het Activiteitenbesluit milieubeheer verplicht bedrijven en instellingen om alle energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van 5 jaar of minder uit te voeren. Dit is de energiebesparingsplicht. Deze geldt voor bedrijven en instellingen (Wet milieubeheer-inrichtingen) die per jaar vanaf 50.000 kWh of 25.000 m³ aardgas of een equivalent daarvan verbruiken. Hoe kan je de handhaving van de energiebesparingsplicht optimaal vormgeven? We zien in de praktijk namelijk dat een deel van de bedrijven zich niet aan deze verplichtingen houden.

Bijlage 1.2 Beleidsmaatregelen bij Verduurzaming Gebouwde omgeving:

- *Het Programma Versnelling Verduurzaming Gebouwde Omgeving (PVVGO)*

Het PVVGO richt zich op twee sporen: Gebiedsgericht en Individueel. De focus ligt op het terugdringen van de energiebehoefte (o.a. Nationaal isolatieprogramma en Hybride warmtepompen) en uitfasen van label E-F-G. Aandachtspunt is vooral dat 900.000 koopwoningen label E of lager hebben. Bij de gedragsscan is hierop ingegaan.

Bijlage 1.3 Beleidsmaatregelen bij Duurzame mobiliteit:

- *Vergroening personenvervoer en reisgedrag*

Hierbij is met name naar de volgende doelgedragingen gekeken: meer mensen gebruik laten maken van een deelauto, het verder stimuleren van het thuiswerken om werk gebonden personenmobiliteit te verminderen en het afremmen van de aanschaf van auto's c.q. van het autobezit. Bezit van een auto lijkt namelijk een belemmering te zijn voor andere doelgedragingen.